

Medycyna ludowa, gusła i zabobony jako metody lecznicze praktykowane w XXI wieku

*Małgorzata Lesińska-Sawicka¹, Monika Waśkow¹

¹Katedra Nauk o Zdrowiu Akademii Pomorskiej w Słupsku

Kierownik Katedry: dr Krystyna Homenda

FOLK MEDICINE, SORCERY AND SUPERSTITION AS METHOD HEALTH CARE PRACTISE IN XXI CENTURY

Summary

Folk medicine, sorcery and superstition now in XXI century we consider it by past, at present develop genetics, technology, media and conventional medicine. Admission of conventional medicine for patient hasn't got any limits, but in everyday life we usually at unaware manner use with methods of folk's health care. Carry out study at interview form will depict if sometimes absurd methods of folk health care still become practise in different groups society, which of them are the best know and if the respondents are believing in their results. Folk medicine is an element of culture transfer whit generation for generation, but her methods are consiring by proper and effect, to such an extent that are appear an a par with conventional medicine.

Key words: medicine folk, superstition, non-medical therapeutics

WSTĘP

Od początku istnienia człowiek, by przetrwać, musiał dbać o to, co było najważniejsze – o zdrowie, bo to ono warunkowało jego pozycję w gromadzie. Gdy chorował, szukał pomocy w tym, co go otaczało, czyli w przyrodzie, naśladował zachowania zwierząt, poznawał właściwości lecznicze roślin i minerałów (1). Jeszcze na początku XXI wieku ludzie będący w chorobie szukają wsparcia poza medycyną konwencjonalną, w samolecznictwie mającym swe korzenie w kulturze. Wzory kulturowe odnoszące się do zdrowia i choroby są bowiem częścią kompleksu wierzeń, wartości i norm, dlatego też leczenie niejednokrotnie oparte było na czarach, gusłach, zabobonach, wciąż praktykowanych, mimo iż medycyna konwencjonalna jest dostępna dla każdego i zagwarantowana prawem.

Za Światową Organizacją Zdrowia można powiedzieć, że medycyna tradycyjna to suma wiedzy, umiejętności i praktyk opartych na teorii, przekonaniach i doświadczeniu właściwych różnym kulturom – zrozumiałych lub nie – stosowanych dla podtrzymania zdrowia, zapobiegania, diagnozowania bądź leczenia chorób fizycznych i psychicznych (2).

Medycyna ludowa/naturalna/niekonwencjonalna charakteryzuje się przede wszystkim tym, że nie stosuje się w niej środków chemicznych, a leczenie oparte jest całkowicie na naturalnych technikach leczenia, w tym także na magii. Podstawą działalności leczniczej jest intuicja lub wrodzone zdolności osoby leczącej.

Dokumentacja dotycząca metod i procesów leczniczych pochodzi z połowy XIX i początku XX wieku (3), ale i dziś, w dobie Internetu oraz ciągłego rozwoju nauki, są osoby praktykujące metody leczenia ludowego, niemające często potwierdzenia w oficjalnym stanowisku reprezentowanym przez medycynę naukową.

Historia lecznictwa ludowego sięga czasów starożytnych, kiedy to, wraz z kształtującą się kulturą, zrodziła się ta forma medycyny. Przyczyny chorób upatrywane były w niekorzystnym oddziaływaniu na zdrowie kosmosu, magii, natury i demonów.

Na przełomie wieków XIX i XX specjalistami w dziedzinie medycyny wśród ludności wiejskiej byli zielarze, guślarze, zażegnawcze, baby, wróże, których darzono społecznym zaufaniem i powierzano im opiekę nad zdrowiem. Praktyki ich zgodne były z wierzeniami i tradycją ludową, uwzględniały kulturę ludności wiejskiej, a ponadto owi praktycy byli zawsze osiągalni – w przeciwieństwie do wykształconego personelu medycznego. Z biegiem czasu i na skutek przenikania na wieś oświaty i rezultatów postępu technicznego oraz rozwoju medycyny naukowej i zwiększenia dostępności do bezpłatnych usług medycznych, zabiegi mistyczno-magiczne zaczęły być wypierane przez metody lecznicze medycyny konwencjonalnej.

W roku 1950 powstała pierwsza ustawa o zawodzie lekarza, która gwarantowała lekarzom medycyny monopol na świadczenie usług medycznych, przy jednoczesnych represjach prawnych wysuwanych wobec

nieprofesjonalistów podejmujących się leczenia. W latach 70-tych XX wieku na podstawie przeprowadzonych badań naukowych wprowadzono do medycyny konwencjonalnej ziołolecznictwo, które było jednym z istotnych elementów medycyny ludowej.

Ciągły rozwój naukowy medycyny i migracja ludności ze wsi do miast były głównymi powodami powolnego zanikania lecznictwa ludowego. Jednak społeczeństwa żyjące od pokoleń na wsi, z głęboko zakorzoną kulturą związaną z medycyną ludową, do dnia dzisiejszego nie zarzuciły tych praktyk leczniczych. Nawet teraz, na początku XXI wieku, medycyna ludowa na niektórych terenach naszego kraju jest istotną i nieświadomą częścią dnia codziennego. Obecnie, obok wiary w zabobony, gusła i zaklęcia mające na celu przywrócenie zdrowia, chorzy z chęcią korzystają z praktyk bioenergoterapeutów, radiestetów czy uzdrowicieli duchowych. Przyczynami tego ciąglego zainteresowania taką formą leczenia są często bezradność medycyny w leczeniu wielu chorób, takich jak: nowotwory, AIDS, czy też niezaspokojenie potrzeb socjopsychologicznych pacjentów przez personel medyczny (3). W czasie, kiedy samoopieka jest określana przez WHO jako powszechny priorytet podstawowej opieki zdrowotnej, umiejętność korzystania z leczenia niemedycegnego nabiera również dużego znaczenia.

Lecznictwo ludowe obecnie jest dzielone przez niektórych badaczy na (4):

1. racjonalne, czyli np. stosowanie fitoterapii, maści odzwierzęcych itp.,
2. nieracjonalne, w którym stosuje się środki niemające nic wspólnego z lecznictwem i oparte na wierze – używając przy tym odpowiednich słów, czyli zamawianie, zaklinanie, wyklinanie chorób.

Współczesna medycyna profesjonalna korzysta z tej pierwszej gałęzi medycyny ludowej, z której przejęto np. fitoterapię (5), apiterapię czy relaksoterapię. Racjonalne lecznictwo ludowe często wykorzystywane jest w metodach leczenia w ramach medycyny opartej na faktach.

MATERIAŁ I METODY

Przedmiotem badań byli mieszkańcy zachodniej części województwa pomorskiego i ich wiedza na temat niekonwencjonalnych metod leczenia w różnych chorobach.

W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, która umożliwia poznanie opinii licznej populacji na temat poglądów, ich motywów, zainteresowań – tutaj mierzącą wiedzę respondentów na temat metod leczenia wykorzystanych w medycynie ludowej. Uzupełnieniem wyników badań była analiza jakościowa wypowiedzi badanych osób.

Zastosowaną w badaniu techniką był wywiad swobodny, skategoryzowany, skierowany do mieszkańców Słupska, Kościerzyny i okolic oraz Sztutowa.

Próbę badawczą stanowiły osoby spotkane przypadkowo, mieszkańcy Domu Opieki Społecznej „Oaza” w Słupsku, pacjenci internistycznych oddziałów szpitali w Kościerzynie i w Słupsku.

Celem badań było ukazanie, jaka jest wiedza społeczeństwa na temat znajomości metod medycyny niekonwencjonalnej wykorzystywanych w samoleczeniu.

WYNIKI I OMÓWIENIE

W badaniu udział wzięło 100 osób w wieku od 18 do 87 lat, średnia wieku wyniosła 46,1 lat. Dla celów badawczych respondentów podzielono na trzy grupy wiekowe:

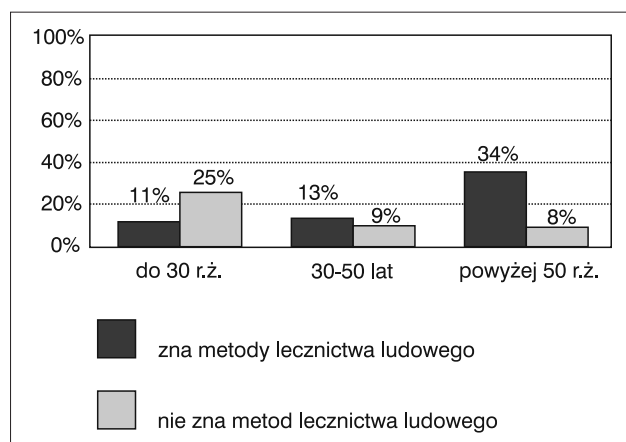
- osoby do 30. roku życia (36%),
- od 30. do 50. roku życia (22%),
- osoby powyżej 50. roku życia (42%).

Badani w większości pochodzili z miasta (60%) i legitymowali się wykształceniem średnim – 48%, następnie zawodowym i wyższym (analogicznie 32% i 20%).

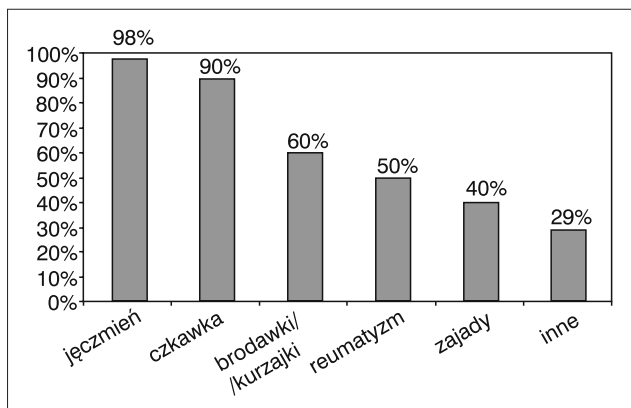
Spośród respondentów znajomość metod leczniczych medycyny ludowej zadeklarowało 58% badanych. Najlicniejszą grupę znającą lecznictwo ludowe stanowią osoby powyżej 50. roku życia, natomiast w najmłodszej grupie wiekowej występuje najmniejszy poziom wiedzy na temat metod leczniczych tego rodzaju medycyny, co może wynikać z tego, że pokolenie to wychowane zostało w czasach rozwoju medycyny konwencjonalnej i ogólnego jej dostępu oraz braku występowania problemów zdrowotnych (ryc. 1).

Podobnie przedstawiają się wyniki badań dotyczące stosowania metod lecznictwa ludowego w zwalczaniu chorób. Najstarsi uczestnicy badania najliczniej przyznali się do ich stosowania (79% wskazań), podczas gdy wśród najmłodszych respondentów deklaracje wykorzystywania ich do zwalczania objawów chorobowych były najrzadsze (22% wskazań).

Respondenci deklarujący znajomość metod lecznictwa ludowego stosują je przede wszystkim w leczeniu takich jednostek chorobowych, jak: jęczmień, czkawka, kurczaki, choroba reumatyczna, zajady, zapalenie gardła, zapalenie krtani, hemoroidy, zapalenie migdałków, liszaj, zapalenie spojówek (ryc. 2).

Ryc. 1. Wiek respondentów a znajomość metod lecznictwa medycyny ludowej. Źródło: badania własne.

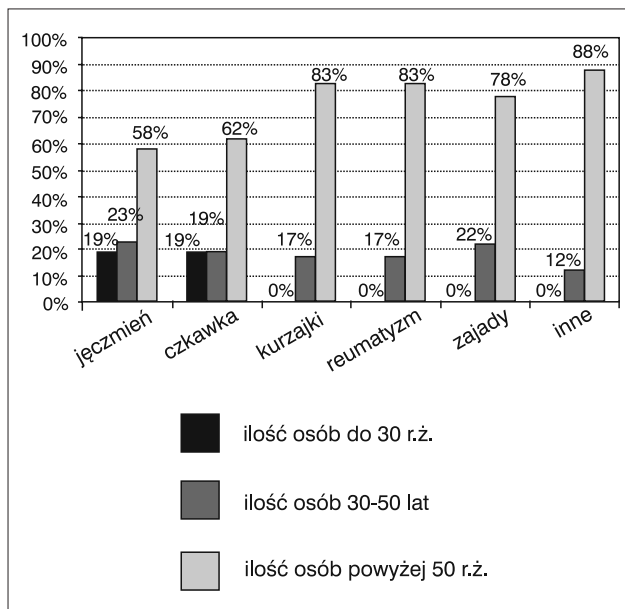

Ryc. 2. Znajomość metod leczenia ludowego w poszczególnych jednostkach chorobowych. Źródło: badania własne.

Z danych zamieszczonych na ryc. 3 można wywnioskować, że najmłodszy respondenci medycynę ludową najczęściej stosują w likwidowaniu czkawki, osoby z przedziału wiekowego 30-50 lat do zwalczania zajadów, podczas gdy najstarsi respondenci wykorzystują metody niekonwencjonalne przy kurczakach i reumatyzmie. W dwóch pierwszych grupach wiekowych respondenci często także posilkują się medycyną ludową przy leczeniu jęczmienia.

Jęczmień, który jest zakażeniem oka wywołanym zwykle gronkowcowym zapaleniem gruczołu łojowego na brzegu wolnym powieki, leczony jest w medycynie konwencjonalnej przez stosowanie ciepłych okładów z naparu rumianku lub świetlika lekarskiego, aż do zebrania wydzieliny ropnej i pęknięcia samoistnego jęczmienia (6). Literatura podaje również inne metody niwelowania jęczmienia, takie jak: należy udać się na rozstaje i powiedzieć: „jęczmieniu, jęczmieniu, przejdź z mojego oka do oka pierwszego, kto będzie tędy przechodzić” (7) lub przemywanie oka mlekiem z piersi karmiącej kobiety, krwią położnicy lub rosą spod szubienicy (8). Natomiast respondenci, którzy praktykują medycynę ludową w leczeniu jęczmienia, stosują następujące metody: pocieranie miejsca chorobowo zmienionego złotą obrączką, zaplatanie czarnej nitki wokół palców ręki prawej bądź lewej – zależnie od lokalizacji jęczmienia na prawej lub lewej powiece, stosowanie okładów z białka świeżo ugotowanego jajka kurzego. Stosowane są też zagajania, takie jak: „nie siałem, nie orałem i zbierać nie będę” wypowiedane 3 razy, jednocześnie wymachując naprzemiennie lewą ręką w prawą stronę i prawą ręką w lewą stronę.

Czkawka, czyli mimowolne skurcze przepony powodujące gwałtowne wdechy przerywane w pewnym momencie przez zamknięcie się głośni, będące przyczyną charakterystycznych dźwięków, według medycyny konwencjonalnej ustępuje samoistnie, ale jeśli utrzymuje się dłuższy czas (przez kilka tygodni), leczona jest chirurgicznie przez przecięcie nerwu błędnego (6). Respondenci, znający metody medycyny ludowej, w celu zlikwidowania czkawki stosowali następujące metody: picie z głową w dół lub picie z zewnętrznego brzegu szklanki, kreślenie

Ryc. 3. Leczenie schorzeń przy pomocy metod medycyny ludowej przez osoby badane w różnych grupach wiekowych. Źródło: badania własne.

palcem kół na czole lub wkładanie pod język i ssanie co najmniej jednej łyżeczki cukru.

Brodawki (kurczaki) są to zakaźne grudki naskórkowe wywołane przez różnego rodzaju wirusy brodawczaka ludzkiego. Leczenie konwencjonalne polega na chirurgicznym usunięciu zmian przez wycięcie, ablację za pomocą lasera, wyłżeczki zmiany. Stosowana jest także krioterapia (wymrażanie) lub stopniowe chemiczne „wypalanie” przy zastosowaniu najczęściej kwasu mlekowego, kwasu salicylowego, podczas jednoczesnego rozmiękczenia w kąpeli w ciepłej wodzie, a także zastosowanie azotanu srebra, czyli tak zwanego lapisu (9). Literatura dotycząca metod niekonwencjonalnych podaje, że brodawki miały zniknąć po posmarowaniu ich krwią młodego gołębia lub węgorka (8). Metody medycyny ludowej stosowane przez badanych na zlikwidowanie tych zmian skórnych polegały na: pocieraniu zmienionych chorobowo miejsc powrózkiem lub kością z grobu, podwiązywaniu brodawek nicią i sukcesywnym ich podcinaniu, wyrzuceniu przez ramię za siebie ćwiartki ziemniaka w miejsce uprzednio zaznaczone – jeśli ta ćwiartka zgnije, to schorzenie ustąpi.

Choroba reumatyczna jest to schorzenie charakteryzujące się stanem zapalnym tkanki łącznej, mięśni, stawów i struktur towarzyszących. Medycyna konwencjonalna schorzenie to leczy, podając pacjentowi niesteroidowe leki przeciwzapalne, salazopiryn, sole złota, D-penicylinę, hydroksychlorochinę, metotreksat, leflunamid, cyklosporynę A, azatioprynę, cyklofosfamid oraz preparaty biologiczne (tzw. terapia antycytokinowa). Stosowane są również zabiegi chirurgiczno-ortopedyczne, a także kompleksowej rehabilitacji (10). Literatura przedmiotu podaje, iż chorobę można wyleczyć w sposób ludowy przez upuszczanie krwi i przystawianie pijawek bądź

stosowanie krwawych baniek, picie ciepłej saletry, stosowanie środków na zaparcia i bezsenność (11). Respondenci natomiast w celu zlikwidowania reumatyzmu stosują okłady ze spirytusu z mrówkami, a także noszenie kasztanów przy miejscach, w których odczuwany jest ból – mają one „wyciągać” chorobę ze stawów. Stosowane są również okłady z tłuszczu zwierząt kopytnych, np. koni (maść końska jest obecnie stosowana w leczeniu konwencjonalnym w postaci żelu i kremu).

Zajady, spowodowane niedoborem w organizmie witamin z grupy B, są leczone konwencjonalnie przez uzupełnienie braków witaminowych, wzmożoną higienę jamy ustnej i stosowanie preparatów grzybobójczych (9). Osoby biorące udział w wywiadzie leczą zajady, przykładając swój mocz, stosując okłady z masła lub gorącego mleka na noc oraz pocierając je rąbkami kołnierzyka od koszuli, aż zginą.

Respondenci podawali także inne schorzenia i metody ich leczenia przy pomocy medycyny ludowej (tab. 1).

Pośród grupy badawczej stosującej metody lecznictwa ludowego, 81% respondentów przyznaje, że nie zna metod medycyny konwencjonalnej w leczeniu poszczególnych, wymienianych przez nich schorzeń. Badani nie dostrzegają także faktu, że podczas stosowanego przez nich leczenia jęczmienia poprzez pocieranie złotą obrączką wydzielane jest ciepło, które stanowi właściwy czynnik leczniczy, natomiast obrączka i złoto nie po-

siadają żadnego wpływu terapeutycznego, czy też, że stosowane na bolące stawy w chorobie reumatycznej okłady ze spirytusu z mrówkami powodują uśmierzanie bólu ze względu na właściwości rozgrzewające spirytusu, a nie ze względu na obecność w wywarze mrówek, które to niby miałyby „wyciągnąć” schorzenie ze stawu.

Respondenci stosujący metody medycyny ludowej w 90% zgodnie uważają je za skuteczne i przynoszące pozytywny efekt, czyli wyleczenie.

Trzeba na koniec podkreślić, że leczenie ludowe opiera się przede wszystkim na głębokiej wierze w osiągnięcie pozytywnego celu leczenia.

WNIOSKI

Podsumowując, można powiedzieć, że:

1. medycyna ludowa i jej metody lecznicze znane są badanym w każdym przedziale wiekowym, bez względu na miejsce zamieszkania czy wykształcenie,
2. najczęściej praktykowane są przez osoby powyżej 50 roku życia,
3. najczęściej wymienianymi jednostkami chorobowymi leczonymi przy pomocy metod medycyny ludowej, są: jęczmień, czkawka, kurzajki, choroba reumatyczna oraz zajady,
4. niepokojący jest fakt, iż prawie cała grupa badawcza stosująca metody lecznictwa ludowego jest przekonana-

Tabela 1. Porównanie sposobu leczenia chorób podawane przez respondentów i literaturę przedmiotu.

Schorzenie	Sposób leczenia podawany przez	
	respondentów**	literaturę*
Zapalenia gardła/krtani	stosowanie płukanek solnych, picie napoi z dodatkiem miodu pszczelego, stosowanie ciepłych okładów na gardło	podawanie środków wymiotnych
Zapalenie migdałków	płukanie gardła naparami z ziół, np. rumianku, picie ciepłego mleka z miodem	upuszczanie krwi z żyły, przystawianie pijawek do zuchwy lub nacięcie migdałków
Hemoroidy	gorące nasiadówki z rumianku lub kory dębu, przemywanie naparem z siemienia lnianego, stosowanie ścisłej diety z warzyw i owoców, picie dużych ilości wody mineralnej	wolny ruch na świeżym powietrzu, praca w ogrodzie, kąpiele rzeczne i zimne ranne, stosowanie okładów z octem i solą na krzyż
Żółtaczką	picie wywaru z żółtych kwiatów pierwiosnka lub żółtej piwonii	kąpiele, napoje kwaskowate, przystawianie pijawek w okolicy odbytu, stosowanie środków przeczyszczających
Liszaj	przemywanie słońną wodą i opalenie miejsc chorobowo zmienionych w ostrym słońcu, przemywanie wodą utlenioną	smarowanie odwarem z fajki
Chrypka	picie surowych jaj, piwa ważonego z białkiem, cukrem, figami i rodzynekami	borsucze sadło, na noc owijanie szyi onuckiem, a na piersi przykładanie papieru z tytoniu posmarowanego świeczką tojową
Zapalenie spojówek	okłady z własnego moczu lub codziennej rosy, przemywanie naparami z rumianku, okłady z lodu lub świeżego ogórka	okłady z własnego moczu lub codziennej rosy, przemywanie naparami z rumianku, okłady z lodu lub świeżego ogórka

Źródło:

* (11)

** badania własne.

na o skuteczności tych metod, co pozwala przypuszczać, że lecząc wyżej wymienione jednostki chorobowe, badani nie znają patomechanizmów choroby i nie stosują metod medycyny konwencjonalnej w leczeniu tych schorzeń.

Na zakończenie warto jeszcze dodać, że pielęgniarki, zwłaszcza środowiskowo-rodzinne, powinny brać pod uwagę fakt, że odbiorcy ich opieki mogą samodzielnie podejmować interwencje zmierzające do wyleczenia, omijając jednak placówki medycyny konwencjonalnej. Głęboka wiara w skuteczność leczenia ludowego może spowodować, że pacjent dopiero w zaawansowanej postaci choroby zgłasza się po pomoc do wykwalifikowanego personelu lekarsko-pielęgniarskiej. Ważną rolą pielęgniarki jest więc wytłumaczenie pacjentowi, że medycyna ludowa jest uzupełniającym sposobem leczenia przy właściwie postawionej diagnozie w ramach działań konwencjonalnych. Nie należy pacjentowi zakazywać stosowania metod ludowych, ale należy bezwzględnie nakazać stosowanie się do zaleceń lekarskich. □

nadesłano: 17.01.2012

zaakceptowano do druku: 08.02.2012

Piśmiennictwo

1. Górská B: Ziola w tradycji ludowej Podlasia. Część 1. Ciechanowiecki Rocznik Muzealny, tom I, 2006; http://www.ciechanowiec.pl/readarticle.php?article_id=19 (17.03.2008).
2. Za: Dr Zhang Qi, WHO. Traditional medicine. <http://www.who.int/medicines/areas/traditional/en/index.html> (16. 05. 2012).
3. Jaguś I: Lecznictwo ludowe w Polsce w XX wieku – czynniki i kierunek przemian. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, vol. XXVI, 13, sectio I, Lublin 2001. 175-187.
4. Lecznictwo. <http://mojamuszyna.republika.pl/lecznictwo/lecznictwo.htm> (14. 04. 2008).
5. Piątkowski W: Lecznictwo niemedyce jako sposób interpretacji kultury. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, vol. XXIV, 7, sectio I, Lublin 1999; 107-118.
6. Encyklopedia Britannica, tom XI: Człowiek i medycyna. Wydawnictwo Kurpisz S.A., Poznań 2006; 89.
7. Gawełek F: Przesady okolicznościowe. 1910. http://85.219.222.22/viewpage.php?page_id=27 (07.11.2007).
8. Kowalski P: Leksykon znaki świata – omen, przesąd, znaczenie. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Wrocław 1998.
9. Danysz A, Telejko E: Jak doradzać pacjentom? Wydawnictwo Kwadryga, Warszawa 1997.
10. Kokot F: Choroby wewnętrzne. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2006.
11. Simon A: Medycyna ludowa, czyli treściwy pogląd na środki ochronne, poznanie i leczenie chorób. Nakładem Michała Glücksberga, Warszawa 1860.

Adres do korespondencji:

**Małgorzata Lesińska-Sawicka
Akademia Pomorska w Słupsku, Katedra Nauk o Zdrowiu
ul. Westerplatte 64, 76-200 Słupsk
tel.: +48 (59) 840-59-10
e-mail: safkowa@op.pl*